

วิถีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

The Theravada Route to Reach Enlightenment

นวรรตน์ อังศุพานิช¹, ปัทมาวดี แสนเชื้อนแก้ว² และ พระเจริญพงษ์ วิชัย³

Navarat Angsupanit¹, Patamavadee Saenkhuenkaew² and Phra Jaroenphong Wichai³

วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buddhaphanya Sri Thawaravadi Buddhist College, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand

Corresponding Author, E-mail: ¹Put.navarat@gmail.com

Received October 31, 2024; Revised August 3, 2025; Accepted August 26, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความหมายของหลักธรรมสำหรับวิถีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษากระบวนการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์ลำดับขั้นตอนในกระบวนการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิแล้วใช้การตีความสร้างข้อสรุปแบบวิธีอุปนัย (Induction) สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่าความหมายของการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการบรรลุธรรมโดยเกิดจากการหลุดพ้น โดยการบรรลุธรรมนั้นนำไปสู่การบรรลุเป็นอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่งในพระพุทธานุสสาเถรวาท ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งสอดคล้องกับ “นิพพานกถา” ว่า นิพพาน หมายถึงสภาพที่ดับทุกข์ ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่าวิถีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาทเป็นไปตามระบบ ตามธรรมชาติ และตามหลักธรรม ผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าหลักธรรมที่สนับสนุนเกื้อกูลต่อการบรรลุธรรม คือ โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิธิบาท 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โภชณังค์ 7 และ อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นหลักธรรมที่ช่วยอุดหนุนกัน เป็นกระบวนการให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง โดยหลักธรรมทั้งหมดนี้มีความสำคัญต่อการเกื้อหนุนให้เกิดความก้าวหน้า และสนับสนุนกันทุกหลักธรรม เพื่อการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

คำสำคัญ: พุทธศาสนาเถรวาท; การบรรลุธรรม; วิถีการบรรลุธรรม

Abstract

This research article has three objectives 1.) to study the meaning of Buddhadhamma for the path to enlightenment of Theravada Buddhism. 2.) to study the process of the path to enlightenment of Theravada Buddhism. 3.) to analyze the steps of process of the path of enlightenment of Theravada Buddhism. This is qualitative research which using of document. The researcher analyzed data from primary and secondary sources then employed interpretive reasoning to draw conclusions through induction. The findings related to the first objective reveal that the meaning of enlightenment in Theravada Buddhism is achieved through liberation, leading to the attainment of one of the noble persons namely the Sotapanna, Sakadagami, Anagami, and Arahant. Enlightenment is described in the "Nibbana Sutta" as a state of the cessation of suffering. The results concerning the second objective indicate that the path to enlightenment in Theravada Buddhism follows a systematic, natural, and doctrinal approach. As for the third objective, the research found that the principles supporting the attainment of enlightenment are the 37 factors of enlightenment, which include the Four Foundations of Mindfulness, the Four Right Efforts, the Four Bases of Spiritual Power, the Five Spiritual Faculties, the Five Strengths, the Seven Factors of Enlightenment, and the Noble Eightfold Path. These principles mutually support each other, facilitating the process of gaining true insight. All these teachings are significant in promoting progress and supporting one another in the pursuit of enlightenment according to Theravada Buddhism.

Keywords: Theravada Buddhism; Attaining Enlightenment; The Path to Enlightenment

บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติมาในโลกนี้ เพื่อนำเวไนยสัตว์ออกพ้นทุกข์ ซึ่งเห็นได้จากพุทธจริยาตลอดเวลา 45 พรรษา หลังการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงมุ่งมั่นแสดงธรรมเพื่อชี้ทางให้มนุษย์ทั้งหลายเข้าถึงความเป็นจริงของชีวิตและเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นในกองสังขารร่างกายอันยาวาวา หนาตึบนี้ โดยทรงให้รู้จักนำหลักธรรมไปประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับตัวเอง เพราะธรรมของพระพุทธองค์นั้นไม่สามารถปฏิบัติเพื่อความหมดจดบริสุทธ์หมดจากกิเลสแทนกันได้ แม้ว่าพระพุทธองค์เองก็เพียงผู้ชี้บอกทางให้ดำเนินไปเพื่อความพ้นจากความทุกข์ได้เท่านั้น พระองค์ทรงส่งให้พระสาวกจาริกไปประกาศพระศาสนาแห่งพุทธกิจ เพื่อมุ่งประโยชน์สุขแก่พหุชนและอนุเคราะห์ชาวโลกพระผู้มีพระภาคเจ้า

ทรงแสดงไว้ในวาระต่าง ๆ กันเพื่อให้เหมาะกับจริตแต่ละบุคคล ที่ผู้ปฏิบัติจะถือหลักธรรมหมวดไหน ในการปฏิบัติธรรมก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกัน เปรียบเหมือนแม่น้ำทุกสายย่อมไหลลงสู่มหาสมุทร ฉะนั้น การปฏิบัติธรรมตามหมวดธรรมใดย่อมนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ฉะนั้นนั้น โดยการพัฒนาจิตวิญญาณของตนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ที่จะต้องได้รับเรื่อยไปตราบไต่ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร มนุษย์ที่สามารถพัฒนาจิตให้หมดกิเลสนั้นก็เป็นผู้ประเสริฐที่สุด (Mahachulalongkorn rajavidyalaya University, 2539) ตามหลักแล้วพระพุทธศาสนาถือว่าสรรพสัตว์ทั้งปวงมีความเกิด แก่ เจ็บ ตายเหมือนกันหมด เป็นสามัญลักษณะที่ทุกสิ่งจะต้องได้รับเสมอเหมือนกัน แต่ความทุกข์ได้รับการยอมรับว่าเป็นสัตว์ประเสริฐ เพราะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองให้อยู่เหนือธรรมชาติได้ สามารถฝึกฝนได้ และต้องฝึก แม้แต่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็เพราะการฝึก จึงมีหลักการสำคัญที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก (Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto), 1997) ดังนั้นการบรรลุธรรม เป็นสภาวะที่รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 ทำให้เข้าใจเรื่องของชีวิตอันตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ ซึ่งได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นกระบวนการเกิดขึ้นของสันติภาพภายในของมนุษย์ (Phra Jaroenphong, Sainamphueng, Wanchai, 2023) ผู้ที่ได้บรรลุธรรม ท่านเรียกว่า พระอริยบุคคล ได้แก่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ ดังนั้นการบรรลุธรรม คือ วิธีการขจัดทุกข์ตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความศรัทธา และปัญญาในการพิจารณา โดยใช้วิธีการเจริญภาวนาที่เรียกว่าการเจริญสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนาทั้งสองอย่างควบคู่กันไป การเจริญภาวนา หรือการปฏิบัติกรรมฐานนี้เป็นวิธีการที่จะขจัดอวิชชาและเครื่องเศร้าหมองต่าง ๆ ที่มีอยู่ในจิตใจออกไป จนนำไปสู่ความพ้นทุกข์ที่เรียกว่านิพพาน การปฏิบัติกรรมฐานนี้เป็นการใช้ปัญญาเข้าไปพิจารณา ใส่ใจต่อสภาวะลักษณะที่ปรากฏในขณะนั้น ๆ ต่อความแปรปรวน เปลี่ยนแปลงและความเป็นไปต่าง ๆ ทั้งการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมและดับไปของร่างกายและของจิตใจ หรือของรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ หรือเรียกว่าของรูปนาม เมื่อวิเคราะห์พิจารณาโดยแยกกาย จนเห็นว่ารูป-นามนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่อยู่ในอำนาจ เป็นไปตามกฎธรรมชาติ ที่เรียกว่ากฎไตรลักษณ์ จึงเกิดการบรรลุธรรมขึ้น การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่พบในคัมภีร์พุทธศาสนา กล่าวสรุปไว้ 2 อย่าง คือ สมถยานิก และ วิปัสสนายานิก (Phra Phavanapisalmethee, 2015) ผู้วิจัยจึงมีความสนใจในการศึกษาวิธีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท โดยผู้วิจัยต้องการศึกษาเกี่ยวกับ 1) แนวคิดเกี่ยวกับวิธีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท 2) หลักการในการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท และ 3) องค์ประกอบของการบรรลุธรรมตามหลักธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท การสร้างกรอบแนวคิดทฤษฎี การวางแผนลงพื้นที่สัมภาษณ์ และการจัดการสนทนากลุ่ม เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัย และเอกสารที่เกี่ยวข้อง โดยเชื่อมโยงกับหลักธรรมเพื่อการบรรลุธรรม ประกอบด้วย หลักไตรสิกขา หลักอินทรี 5 หลักโพชฌงค์ 7 และ หลักสติปัฏฐาน 4 เพื่อนำมาเป็นการศึกษาแนวทางแห่งวิธีแห่งการบรรลุ

ธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาทในเชิงการศึกษาและนำมาเป็นองค์ความรู้เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการบรรลุธรรมสำหรับปวงชนทั่วไปต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความหมายของหลักธรรมสำหรับวิถีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษากระบวนการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์ลำดับขั้นตอนกระบวนการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท

การทบทวนวรรณกรรม

โพธิปักขิยธรรม 37 ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ ประกอบด้วย สัมมัตถิยา 4 สติปัฏฐาน 4 อธิติบาท 4 พละ 5 อินทริย 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมีองค์ 8 (Mahachulalongkornrajavidyalaya University, 2539)

สัมมัตถิยา 4 คือ ความเพียรระวังไม่ให้อกุศลธรรมเกิดขึ้นในจิต ซึ่งประกอบด้วย 1) สังวรปธาน คือนิ่งเพียรระวังไม่ให้อกุศลธรรมเกิดขึ้นในจิต 2) ปหานปธานคือเพียรละอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว 3) ภาวนาปธานคือเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในความสละและ 4) อนุรักษนาปธานคือเพียรรักษาอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อมไป

สติปัฏฐาน 4 คือ ที่ตั้งของสติ การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริง คือ ตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมันเอง อันประกอบด้วย 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐานคือการตั้งสติกำหนดพิจารณากายให้รู้เห็นตามเป็นจริง ว่า เป็นเพียงกาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงเวทนา 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐานคือการตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงจิต และ 4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานคือการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม ให้รู้เห็นตามเป็นจริงว่า เป็นแต่เพียงธรรม

อธิติบาท 4 คือ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย 1) ฉันทะ คือ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป 2) วิริยะ คือ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ท้อถอย 3) จิตตะ คือ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป และ 4) วิมังสา คือความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

พละ 5 คือธรรมอันเป็นกำลัง ประกอบด้วย 1) สัทธา คือ ความเชื่อ 2) วิริยะ คือความเพียร 3) สติ คือความระลึกได้ 4) สมาธิ คือความตั้งใจมั่น และ 5) ปัญญา คือความรู้ทั่วชัด ธรรม 5 อย่างนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ 5 คือธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน

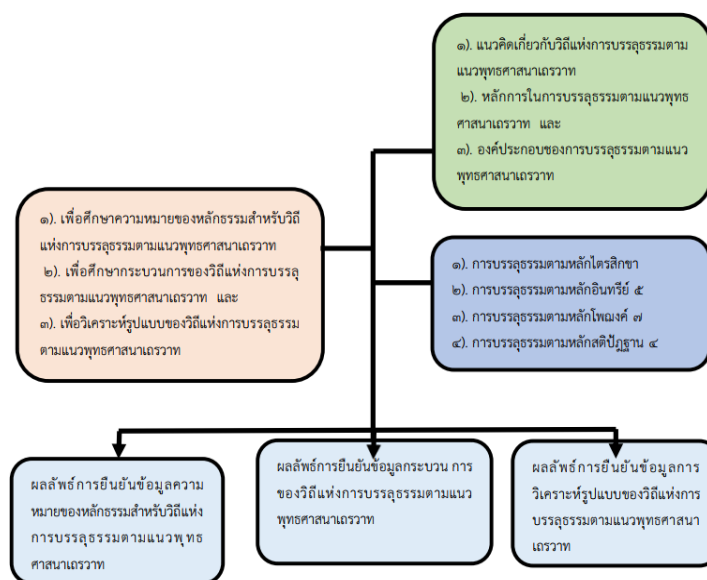
อินทรีย์ 5 คือ ธรรมที่เป็นใหญ่ในกิจของตน ได้แก่ 1) สัทธา คือความเชื่อ 2) วิริยะ คือความเพียร 3) สติ คือ ความระลึกได้ 4) สมาธิ คือความตั้งใจมั่น และ 5) ปัญญา คือความรู้ทั่วชัด หมวดธรรมนี้เรียกอย่างหนึ่งว่า พละ 5 ที่เรียกว่า พละ เพราะความหมายว่าเป็นพลัง ทำให้เกิดความมั่นคง

โพชฌงค์ 7 คือธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ประกอบด้วย 1) สติสัมโพชฌงค์ คือความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่ ใจอยู่กับกิจ จิตอยู่กับเรื่อง 2) ธัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ คือความเพียรธรรม ความสอดส่อง สืบค้นธรรม 3) วิริยะสัมโพชฌงค์ คือความเพียร 4) ปีติสัมโพชฌงค์ คือความอิ่มใจ 5) ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ คือความสงบกายสงบใจ 6) สมาธิสัมโพชฌงค์ คือความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์ และ 7) อุเบกขา สัมโพชฌงค์ คือความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง

มรรคมีองค์ 8 หรือ อัฐังคิกมรรค หรือเรียกเต็มว่า อริยอัฐังคิกมรรค แปลว่า “ทางมีองค์ 8 ประการ อันประเสริฐ” องค์ 8 ของมรรค ประกอบด้วย สัมมาทิฏฐิ (ความเห็นชอบ) และสัมมาสังกัปปะ (ความตั้งใจชอบ) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การกระทำชอบ) และสัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) สัมมาวายามะ (ความเพียรชอบ) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ความตั้งใจชอบ)

กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้เอกสาร ผู้วิจัยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย โดยมีรายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาริธีวิจัยเรื่องวิธีแห่งการบรรลุลุทธิธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสารข้อมูลชั้นปฐมภูมิ และข้อมูลชั้นทุติยภูมิเกี่ยวกับวิธีแห่งการบรรลุลุทธิธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท วิเคราะห์ตีความเนื้อหาและบรรยายเชิงพรรณนาวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดดำเนินการวิจัย ดังต่อไปนี้

ตรวจสอบความตรงของงานวิจัยเอกสาร

ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกเอกสารเพื่อนำมาวิจัยเอกสาร ซึ่งเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก เพราะเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประเด็นในการวิจัยมีค่อนข้างมาก อีกทั้งเอกสารบางชนิดยังมีความซับซ้อนของข้อมูล ผู้วิจัยจึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการคัดเลือกเอกสารมาใช้ในการวิจัย (Scott, 1990/2006) เกณฑ์การคัดเลือกเอกสารมาใช้ในการวิจัยประกอบด้วย

- 1) ความจริง (Authenticity) คือเอกสารที่เป็นเอกสารที่แท้จริง
- 2) ความถูกต้องน่าเชื่อถือ (Credibility) คือเอกสารด้วยการพิจารณาว่า เอกสารนั้นจะต้องไม่มีข้อมูลที่ผิดพลาด บิดเบือนหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริง
- 3) การเป็นตัวแทน (Representativeness) คือเอกสารดังกล่าวมีความเป็นตัวแทนหรือไม่ ในที่นี้การเป็นตัวแทนมีหลายระดับ ระดับแรก หมายถึง การที่เอกสารนั้นสามารถใช้แทนหรือเป็นแบบฉบับที่แทนเอกสารประเภทเดียวกันได้หรือไม่ และระดับที่สอง คือ ข้อมูลในเอกสารที่จะนำมาวิเคราะห์นั้นจะต้องเป็นข้อมูลที่เป็นตัวแทนของประชากรได้ และใช้สถิติวิเคราะห์ที่ถูกต้อง
- 4) ความหมาย (Meaning) คือเอกสารที่มีความชัดเจนและสามารถที่จะเข้าใจได้ง่าย

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาเป็นการการศึกษาตามวัตถุประสงค์โดยศึกษาความหมายของหลักธรรมสำหรับวิธีแห่งการบรรลุลุทธิธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท ศึกษากระบวนการของวิธีแห่งการบรรลุลุทธิธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท และวิเคราะห์กระบวนการวิธีแห่งการบรรลุลุทธิธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษาจากแหล่งปฐมภูมิ เช่นพระไตรปิฎกฉบับหลวง, ฉบับมหาจุฬาฯ ฉบับพระสุตตันตปิฎก ฯลฯ และจากแหล่งทุติยภูมิ เช่นหนังสือ ตำราเรียน เอกสาร เอกสารอิเล็กทรอนิกส์ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยหลักคุณธรรมจริยธรรม หลักความโปร่งใสตรวจสอบได้ หลักความรับผิดชอบต่อสังคม หลักความคุ้มค่า และในการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ข้อมูลจากข้อมูลปฐมภูมิ และข้อมูลทุติยภูมิแล้วโดยใช้การตีความสร้างข้อสรุปแบบวิธีอุปนัย (Induction)

ข้อจำกัดของการวิจัยเอกสาร

ข้อจำกัดของการวิจัยเชิงเอกสารคือต้องอาศัยการตีความในกระบวนการวิเคราะห์ข้อมูล เพราะการตีความเป็นพฤติกรรมทางสติปัญญาที่ค่อนข้างเป็นอัตวิสัย (Subjective) กล่าวคือ ผู้วิจัยจะพิจารณาข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้มาภายใต้กรอบความรู้ ทัศนคติและประสบการณ์ของผู้วิจัยเอง ซึ่งผลของการตีความนั้นอาจจะไม่ตรงกับการตีความที่แท้จริงก็เป็นได้ อีกทั้งความน่าเชื่อถือและความถูกต้องของข้อมูลในเอกสารที่นำมาวิเคราะห์ก็เป็นตัวแปรสำคัญ ที่ทำให้การวิจัยเชิงเอกสารมีแนวโน้มที่จะทำให้ผู้วิจัยไม่ได้คำตอบขอ

การรวบรวมเอกสารประกอบด้วย 1) เอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ปกรณ์พิเศษ และ 2) เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ตำราวิชาการ วารสารวิชาการ และเอกสารทางวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การสรุปผล และการนำเสนอรายงานผลการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยจะสรุปผลการศึกษาวิจัย ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ 1 กำหนดโมโนทัศน์ (Concept) ขั้นที่ 2 รวบรวมสาระเนื้อหา (Content) ขั้นที่ 3 วิเคราะห์/สังเคราะห์จำแนกกลุ่มข้อมูล (Classification) ตีความและประมวลผลข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากแบบบันทึกประเด็นการประชุมกลุ่ม (Phra Jaroenphong and Phra Maha Prakasit, 2025) นำเสนอรายงานผลการศึกษาวิจัยในรูปแบบพรรณนาโดยการนำข้อมูลที่ศึกษาวิจัยทั้งหมดมาอภิปราย และสรุปผลการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยที่ได้ตั้งไว้ และนำเสนอแนะแนวทางในการศึกษาต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ความหมายของการบรรลุนิพพานตามแนวพุทธศาสนาเถรวาทเป็นการบรรลุนิพพานโดยเกิดจากการหลุดพ้น โดยการบรรลุนิพพานนั้นนำไปสู่การบรรลุเป็นอริยบุคคล พระพุทธศาสนาเถรวาท ชั้นใดชั้นหนึ่ง ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ซึ่งสอดคล้องกับการการบรรลุนิพพานใน “นิพพานกถา” ที่กล่าวไว้ว่า นิพพาน หมายถึง สภาพที่ดับทุกข์ คือ วนเวียนของกิเลส กรรม และวิบากเมื่อวนเวียนของกิเลสถูกตัดให้ขาดลงด้วยอรหันตมรรคแล้ว ทำให้ถึงความดับทุกข์ของมนุษย์และเทวดาทั้งหลายและเป็นแม่บทแห่งการปฏิบัติอันสำคัญยิ่งของชาวพุทธทุกเพศทุกวัย ทุกระดับ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดของชีวิต

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุนิพพานตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท มี 4 อริยมรรค ได้แก่ โสดาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหันตมรรค ดังนี้ พระโสดาบันมรรค คือ อริยบุคคล ที่ต้องปฏิบัติโสดาปัตติมรรค คือต้องละสังโยชน์ได้ 3 เมื่อบรรลุเป็นพระโสดาบัน ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่เกิน 7 ชาติ แล้วจะบรรลุนิพพาน คือพระอรหันต์ อริยบุคคลระดับโสดาบันมี 3 จำพวก

คือ เอกพีชี โกลังโกละ และสัตตักข์ตตุงปรมะ องค์แห่งพระโสดาบัน มี 2 แบบ ได้แก่ แบบ ก. โสดาบัตติยงค์ 4 และแบบ ข.โสดาบัตติยงค์ 4 องค์ธรรมเครื่องบรรลุนิเวศนา หรือ โสดาบัตติยงค์ อาณิสสใน การกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาบัตติผล 6 ปัจจัยที่จะทำให้บรรลุนิเวศนาได้ พระโสดาบันเมื่อสิ้นอายุขัยจะไปเสวยสุข อยู่ในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดุสิต เขตที่ 1. เป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี ซึ่งอยู่ ชั้นในสุด สกทาคามีมรรค คือบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำกามราคะและพยาบาทให้เบาบางลง ผู้บรรลุนิเวศนาใน มนุษยโลกแล้วไปเกิดในเทวโลก สามารถบรรลุนิเวศนาในเทวโลกนั้นได้ แต่ต้องละละสังโยชน์ทั้ง 3 ได้แก่ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าร่างกายเป็นของตน) วิจิกิจฉา (ความสงสัยว่าพระรัตนตรัยดีจริงหรือ) และ สีลพตปราคาส (การเชื่อพิธีกรรมทางไสยศาสตร์) ประเภทของสกทาคามี แยกไว้เป็น 3 ประเภท คือ ผู้ได้บรรลุนิเวศนาที่ 1: สกทาคามีในกามภพ ผู้ได้บรรลุนิเวศนาที่ 2 สกทาคามีในรูปภพ ผู้ได้บรรลุนิเวศนาที่ 3 สกทาคามี ในอรูปภพ 4 ที่ประทับของพระอริยเจ้าคือสวรรค์ชั้นดุสิต อนาคามีมรรค คือ อริยบุคคล ผู้ปฏิบัติเพื่อ ละ กามราคะและพยาบาทโดยไม่เหลือชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล โดยละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง 5 ประการให้สิ้นไป จะเลิกครองเรือน ประพฤติพรหมจรรย์ ในคัมภีร์ ปรมัตถมัญชุสา จำแนกอนาคามีไว้ 5 ประเภท ได้แก่ อันตราปรินิพพายี, อุพหัจจปรินิพพายี, อสังขารปรินิพพายี, สสังขารปรินิพพายี และอุทังโสโตกนิภูคามี ตายแล้วจะไปเกิดในพรหมโลก 5 เรียกว่า ปัญจสุทธาวาส ได้แก่ ชั้นอวิหา ชั้นอตปปา ชั้นสุทสสา ชั้นสุทสสี และชั้นอกนิภูคา และพระอรหันต์มรรค คือผู้คลายตัณหาไม่ติดอยู่กับ ความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลางพระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึง ตัณหาและทิฏฐิ ในส่วนเบื้องปลาย จากการละ ละสังโยชน์ได้ 10 พระอรหันต์ มี 5 ระดับได้แก่ 1) ปัญญา วิมุต; 2) อุภโตภาควิมุต; 3) เตวิชชะ 3; 4) ฉฬภิญโญ 6; และ 5) ปฏิสัมภีที่ปตตะ 4 และกระจายเป็น พระอรหันต์ 60 ระดับประกอบด้วย พระอรหันต์ทั้ง 5 นั้น แต่ละประเภท จำแนกโดยวิโมกข์ 3 รวมเป็น 15 จำแนกออกไปอีกโดยปฏิปทา 4 จึงรวมเป็น 60 ดังนั้นอาจเชื่อได้ว่าที่ประทับผู้บรรลุนิเวศนา ไม่น่าจะมี ในโลก หรือในบาดาล หรือในจักรวาล หรือในเทวโลก หรือในอเทวโลก

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า พระอริยบุคคลระดับโสดาบันต้องบำเพ็ญสิกขาอันได้แก่ศีล บริบูรณ์ (สมาธิและปัญญาพอประมาณ) และละต้องละสังโยชน์อันได้แก่ 1) สักกายทิฏฐิ 2) วิจิกิจฉา และ 3) สีลพตปราคาส ระดับพระสกทาคามีต้องบำเพ็ญสิกขาอันได้แก่กุศลมูล 3 และละต้องละสังโยชน์ อันได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เหลือบางเบา ระดับอนาคามีต้องบำเพ็ญสิกขาอันได้แก่ศีลและสมาธิบริบูรณ์ (ปัญญาพอประมาณ) และต้องละสังโยชน์อันได้แก่ 4) กามราคะ และ 5) ปฏิฆะ และระดับอรหันต์ ต้องบำเพ็ญสิกขาอันได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ และต้องละสังโยชน์ อันได้แก่ 6) รูปราคะ 7) อรูป ราคะ 8) มานะ 9) อุทัจจจะ และ 10) อวิชชา

อภิปรายผลการวิจัย

ผู้บรรลุลุทธิธรรมตามคำสอนพุทธศาสนาเถรวาท แสดงทัศนะเรื่องทักษิโณยบุคคล ลิกขาที่บำเพ็ญ และสังโยชน์ที่ละได้ เพื่อบรรลุความเป็นอริยบุคคล หรือ ทักษิโณยบุคคลนั้น ระดับโศดาบันต้องบำเพ็ญ ลิกขา อันได้แก่ ศิลบริบูรณ์ สมาธิและปัญญาพอประมาณ และละต้องละสังโยชน์ อันได้แก่ 1) สักกายทิฏฐิ 2) วิจิกิจฉา และ 3) สีลัพพตปรามาส ระดับพระสกาทามีต้องบำเพ็ญลิกขาอันได้แก่กุศลมูล 3 และละต้องละสังโยชน์ อันได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ ให้เหลือบางเบา ระดับอนาคามีต้องบำเพ็ญลิกขาอันได้แก่ศีลและสมาธิบริบูรณ์ ปัญญาพอประมาณ และละต้องละสังโยชน์ อันได้แก่ 4) กามราคะ และ 5) ปฏิฆะ และระดับอรหันต์ ต้องบำเพ็ญลิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์และละต้องละสังโยชน์ อันได้แก่ 6) รูปราคะ 7) อรูปราคะ 8) มานะ 9) อุทธัจจะ และ 10) อวิชชา ในการศึกษาเรื่อง “การบรรลุลุทธิธรรมของฆราวาส ในพระพุทธานุสสา” (Sutath, 2024) พบว่า การบรรลุลุทธิธรรมในพระพุทธานุสสาเป็นการเข้าถึงสภาวะธรรมอัน ประเสริฐ โดยไม่จำแนกเพศ อายุ ความเป็นนักบวชหรือฆราวาส ทำให้พบว่า มีฆราวาสที่บรรลุลุทธิธรรมเป็น จำนวนมาก สถานะหลังจากการบรรลุลุทธิธรรมของฆราวาสจะมีความแตกต่างกันไปตามระดับขั้นของการ บรรลุลุทธิธรรม ระดับโศดาบัน สกาทาคามี อนาคามี และ อรหันต์ แต่ต้องมีชุดเจริญธรรม 5 (กัลยาณมิตร พระ ปาติโมกข์ วาจาเป็นสุภาสิต ความเพียร มีปัญญา) และชุดบำเพ็ญ 4 (ละราคะ บำเพ็ญเมตตา บำเพ็ญอานาปานสติ 4 บำเพ็ญอนิจจสังขยา) (Phra Boonsiri & Viroj, 2022) แต่ทางเซน (Zen) ต้องเจริญรัตนตรัย 3 ประการ ได้แก่ สัมยัคทรรคนะ คือความเห็นชอบด้วยธรรม สัมยัคชญาณะ คือความรู้ชอบด้วยธรรม และสัมยัคจริตะ คือความประพฤติชอบด้วยธรรม แต่ทางมหายาน ต้องบำเพ็ญ บารมี มี 10 ประการ คือ ทานบารมี ศิลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตา บารมี และอุเบกขาบารมี (Mahamakutraavidyalaya University, 2001)

ในผลการทำวิจัย พบว่า วิธีการบรรลุลุทธิธรรมตามทัศนะคำสอนของพระพุทธานุสสาเถรวาท ต้องใช้ ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) กับการส่งเสริมการศึกษาตามแนวทางพุทธปรัชญาเถรวาท ในการศึกษา วิจัยเกี่ยวกับ “วิธีการบรรลุลุทธิธรรม” ไตรสิกขามรรค และ อริยมรรค พบว่า ต้องใช้ไตรสิกขามรรค (ศีล, สมาธิ, ปัญญา) และอริยสังค 4 (ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค) เป็นอริยมรรค 10 แบ่งเป็น (ก) กายกรรม 3 (ละการฆ่าการเบียดเบียน, ละอกินนาทาน (ขโมย) และละการประพฤตินิดในกาม) (ข) วชิกรรม 4 (ละการ พุดเท็จ, ละการพูดคำส่อเสียด, ละคำหยาบ, ละการพูดเพ้อเจ้อ) (ค) มโนกรรม 3 (ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของ ผู้อื่น, ไม่มีจิตคิดร้าย, มีความเห็นชอบ) สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุลุทธิธรรม แบบปัญญา วิมุตติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” พบว่า การบรรลุลุทธิธรรมแบบปัญญาวิมุตติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นการบรรลุลุทธิธรรมแบบที่มีปัญญาเป็นประธาน ปัญญาวิมุตติ ความหลุดพ้นด้วยปัญญาด้วยการกำจัด อวิชชาจนสำเร็จอรหัตตผล และทำให้เจโตวิมุตติไม่กำเริบอีกต่อไป (Phrapipat Sophonjitto, 2015)

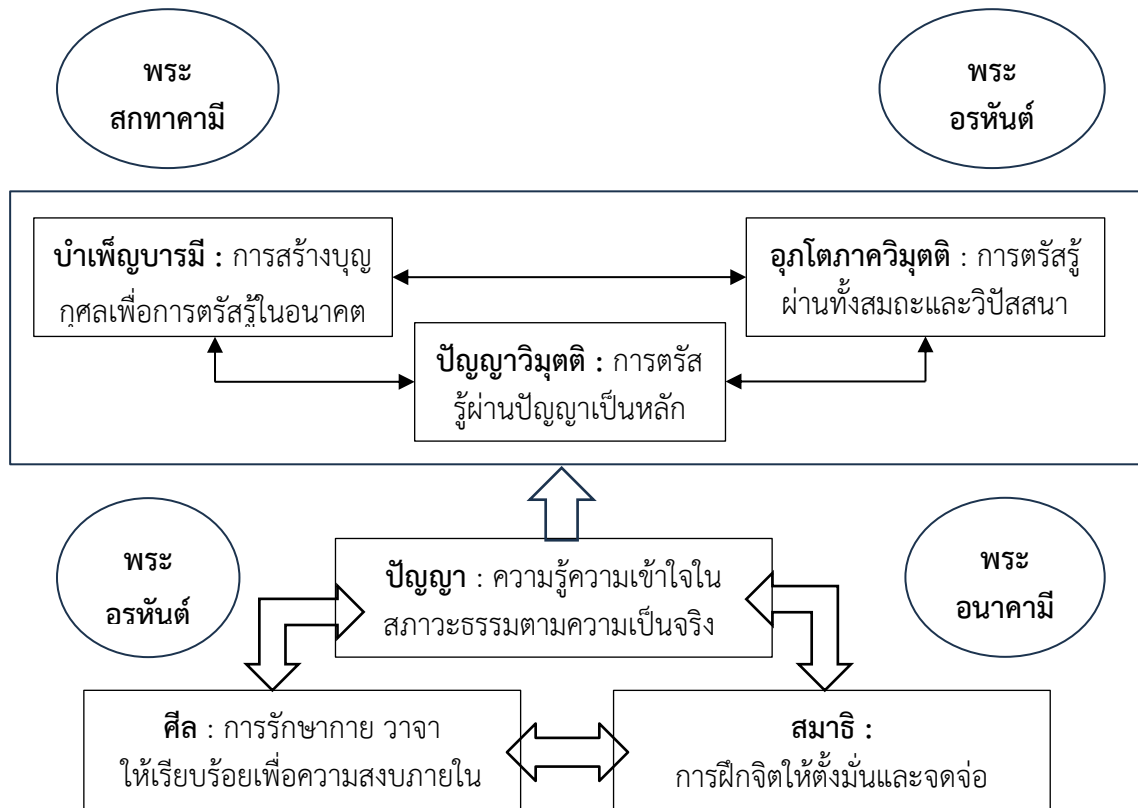
การบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท” ต้องใช้การพัฒนาปัญญาเพื่อการ รู้แจ้งอริยสัจ 4 (ทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค) มัชฌิมาปฏิปทาหรืออริยมรรค สอดคล้องกับผลการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการพัฒนาปัญญาเพื่อการบรรลุธรรมในพุทธศาสนาเถรวาท” (Phra Kanin, 2014) ผลการวิจัย พบว่า การบรรลุธรรม จำเป็นต้อง รู้แจ้งอริยสัจ 4 เข้าถึงกระแสธรรมตามลำดับ โลกุตตรธรรม 9 (มรรค 4 ผล 4 นิพพาน 1 และในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาการบรรลุธรรม ของพระจุฬารัตนเถระ” พบว่า ต้องใช้ การเข้าถึงโลกุตตรธรรม 9 มีนิพพาน 1, มรรค 4, ผล 4 นิพพาน สอุปาทิเสสนิพพาน นิพพานยังมีอุปาทิเหลือ และอนุปาทิเสสนิพพาน นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ มรรค 4 โสตาปัตติมรรค, สกทาคามีมรรค, อนาคามีมรรค, และอรหัตตมรรค, ผล 4 โสตาปัตติผล, สกทาคามีผล, อนาคามีผล และ อรหัตตผล (Phra Maha Somchai, 2013)

ผู้วิจัยเชื่อว่าการพิจารณาแนวคิดหลังยุคหลังสมัยใหม่ของพุทธทาสภิกขุผ่านกระบวนการปฏิรูปพระพุทธศาสนาโดยมุ่งเน้นสร้างความเป็นเอกภาพในความแตกต่าง โดยพุทธทาสภิกขุเสนอแนวทางในการปฏิบัติเชิงโครงสร้างที่มีเป้าหมายเดียวกันและแนวทางปฏิบัติที่อาจแตกต่างกันได้ ท่านเห็นปัญหาว่าการนำเสนอพระพุทธศาสนานั้นเน้นพิธีกรรมมากกว่าปฏิบัติได้จริง ท่านมองว่า สังคมควรให้ความสำคัญกับการนำพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในชีวิตจริง ส่วนทัศนคติมุมมองต่อแนวคิดหลังยุคสมัยใหม่ในพระพุทธศาสนา พุทธทาสภิกขุได้เสนอมองว่ามนุษย์ทุกคนนั้นต่างมีความตั้งใจ ในจุดเริ่มต้นและความต้องการในท้ายสุดเหมือนกัน แต่มีวิธีแสดงออกในรูปแบบที่แตกต่างกันไปเพราะสภาวะทางสติปัญญาของปัจเจกบุคคลแต่ละคนไม่เท่ากัน อีกทั้งการตรวจสอบพระพุทธศาสนาแบบคติชนวิทยาของพุทธทาสภิกขุได้ชี้ให้เห็นถึงกระบวนการความเข้าใจ และการมองที่แตกต่างกันต่อบริบทของโลกสมมติและปรมาตมะ จึงนำไปสู่การปรับเปลี่ยนรูปแบบเรื่องเล่าขนาดใหญ่ทางสังคมศาสนา แต่มีการลดทอนให้กลายเป็นแค่เรื่องเล่าขนาดเล็กผ่านวัฒนธรรมชุมชน โดยเสนอให้เห็นผ่านวิถีชีวิตของปัจเจกบุคคลที่เป็นปุถุชนและอริยบุคคลที่ร่วมสร้างและดำรงอยู่ในวัฒนธรรมและชนบประเพณีเดียวกัน อีกทั้งท่านพุทธทาสยังพยายามเปิดพื้นที่สาธารณะในการที่สังคมโลกและสังคมพระสงฆ์ที่จะเชื่อมโยงเข้าหากันในแง่ของการปฏิบัติตนให้อื้อประโยชน์สุขซึ่งกันและกันในการดำรงอยู่ร่วมกัน การเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์มีผลต่อการพัฒนาชุมชนด้านการเผยแผ่ศีลธรรมจริยธรรมเชิงพุทธอื่น ๆ ทั้งด้านกาย จิตใจ สติปัญญา สังคม เพื่อนำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องวิถีแห่งการบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการศึกษาเชิงเอกสารศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา งานวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งหนังสือ ตำรา

บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้จากการวิจัย สามารถสรุปนำเสนอเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ภาพที่ 2 องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากแผนภาพสรุปองค์ความรู้จากการวิจัย สามารถอธิบายได้ดังนี้ หลักธรรมสำหรับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่า โภธิปักขิยธรรม 37 ประการ เป็นหลักธรรมสำคัญในการนำไปสู่การบรรลุธรรม โดยเน้นการปฏิบัติภายใต้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งช่วยพัฒนาและกลั่นจิตให้บริสุทธิ์จนสามารถรู้แจ้งในอริยสัจ 4 และเข้าถึงพระนิพพาน ทั้งนี้ แนวทางดังกล่าวครอบคลุมการปฏิบัติทั้งในรูปแบบสมณะและวิปัสสนา เป็นระบบการฝึกจิตที่มีความชัดเจนและเป็นสากลในพระพุทธศาสนาเถรวาท ลำดับขั้นตอนการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าการบรรลุธรรมเป็นกระบวนการที่ดำเนินไปเป็นลำดับขั้น ตั้งแต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี จนถึงพระอรหันต์ ซึ่งแต่ละระดับสามารถวัดได้จากการละสังขโยชน์ตามลำดับ และมีการเจริญสมณะและวิปัสสนาอย่างเหมาะสมกับจริตของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ การเข้าถึงโลกุตตรธรรม 9 อาศัยความเพียรในการฝึกจิตตามแนวทางไตรสิกขา ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการสั่งสมและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง วิธีการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทการบรรลุธรรมสามารถเกิดได้กับทั้งบรรพชิตและฆราวาส โดยมีการฝึกปฏิบัติ

อย่างจริงจังผ่านสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน วิธีการปฏิบัติอาจแตกต่างกันไปตามลักษณะจิตของผู้ปฏิบัติ เช่น ปัญญาวิมุตติ และอุกโตภาควิมุตติ อีกทั้งยังพบว่า การบำเพ็ญบารมี เช่น ทาน ศีล วิริยะ ปัญญา ฯลฯ เป็นพื้นฐานสำคัญที่เกื้อหนุนต่อการบรรลุธรรม โดยมีเป้าหมายสูงสุดคือการเข้าถึงพระนิพพาน อันเป็นความหลุดพ้นจากกิเลสโดยสิ้นเชิงในแนวทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

สรุป

การบรรลุธรรมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท มี 4 อริยมรรค ได้แก่ โสตาปัตติมรรค สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค อรหัตตมรรค ที่ต้องปฏิบัติโสตปาตติมรรค คือต้องละสังโยชน์ได้ 3 เมื่อบรรลุเป็นพระโสดาบัน ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกไม่เกิน 7 ชาติ แล้วจะบรรลุนิพพาน คือพระอรหันต์ อริยบุคคลระดับโสดาบันมี 3 จำพวกคือ (1) เอกพีธี (2) โกลังโกละ และ (3) สัตตักขัตตุงปรมะ องค์แห่งพระโสดาบัน มี 2 แบบ ได้แก่ แบบ ก. โสตาปัตตียังคะ 4 และแบบ ข. โสตาปัตตียังคะ 4 องค์ธรรมเครื่องบรรลุโสดา หรือ โสตาปัตตียังคะ อานิสงส์ในการกระทำให้แจ้งซึ่งโสตปาตติผล 6 ปัจจัย 5 ที่จะทำให้บรรลุธรรมได้ พระโสดาบันเมื่อสิ้นอายุขัยจะไปเสวยสุขอยู่ในสุคติโลกสวรรค์ชั้นดุสิต เขตที่ 1. เป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี ซึ่งอยู่ชั้นในสุด การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานคือ การปฏิบัติอย่างต่อเนื่องในการฝึกอบรมเจริญปัญญา อันเป็นเครื่องทำลายกิเลส ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง มีอารมณ์ของวิปัสสนาที่เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ 6 ประการ คือ ชั้นธ 5 อายตนะ 12 ธาตุ 18 อินทริย์ 22 อริยสัจ 4 และปฏิจักษุสัมปทา ส่วนการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน 4 ได้แก่ 1) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ กำหนดรู้กาย 2) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดรู้เวทนา 3) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การกำหนดรู้อาการของจิตที่มีธรรมชาติรับรู้อารมณ์ 4) ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ มีสติเข้าไปกำหนดรู้สภาวธรรมเนื่อง ๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส เป็นการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลส มีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุพระนิพพาน และเมื่อดับขันธแล้วไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป สกทาคามีมรรค คือบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำกามราคะและพยาบาทให้เบาบางลง ผู้บรรลุสกทาคามีในมนุษยโลกแล้วไปเกิดในเทวโลก สามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ในเทวโลกนั้นได้ แต่ต้องละสังโยชน์ทั้ง 3 ได้แก่ ลักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าร่างกายเป็นของตน) วิจิกิจฉา (ความสงสัยว่าพระรัตนตรัยดีจริงหรือ) และ ศีลพตปราคาส (การเชื่อพิธีกรรมทางไสยศาสตร์) ประเภทของสกทาคามีแยกไว้เป็น 3 ประเภท คือ ผู้ได้บรรลุผลที่ 1: สกทาคามีในกามภพ ผู้ได้บรรลุผลที่ 2: สกทาคามีในรูปภพ ผู้ได้บรรลุผลที่ 3: สกทาคามีในอรุภพ 4 ที่ประทับของพระอริยเจ้าคือสวรรค์ชั้นดุสิต อนาคามีมรรค คือ อริยบุคคล ผู้ปฏิบัติเพื่อละกามราคะและพยาบาทโดยไม่เหลือชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล โดยละสังโยชน์เบื้องต้น

ทั้ง 5 ประการให้สิ้นไป จะเลิกครองเรือน ประพฤติพรหมจรรย์ ในคัมภีร์ ปรมัตถมัญชุสา จำแนกอนาคตามีไว้ 5 ประเภท ได้แก่อันตรายปริณิพพายี, อุปัทวจปริณิพพายี, อสังขารปริณิพพายี, สสังขารปริณิพพายี และอุทังโสโตกนิฏฐคามิ ตายแล้วจะไปเกิดในพรหมโลก 5 เรียกว่า ปัญจสุทธาวาส ได้แก่ชั้นอริหา ชั้นอิตปาпа ชั้นสุทัสสา ชั้นสุทัสสี และชั้นอกนิฏฐา พระอรหันต์มรรค คือผู้คลายตัณหาไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลางพระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและทิวฐิ ในส่วนเบื้องปลาย จากการละ ละสังโยชน์ได้ 10 พระอรหันต์ มี 5 ระดับได้แก่ 1) ปัญญาวิมุต; 2) อุภโตภาควิมุต; 3) เตรีชชะ 3 4) ฉฬภิญโญ 6; และ 5) ปฏิสัมภิทัปปัตตะ 4 และกระจายเป็นพระอรหันต์ 60 ระดับประกอบด้วย พระอรหันต์ทั้ง 5 นั้น แต่ละประเภท จำแนกโดยวิโมกข์ 3 รวมเป็น 15 จำแนกออกไปอีกโดยปฏิปทา 4 จึงรวมเป็น 60 ดังนั้นอาจเชื่อได้ว่าที่ประทับผู้บรรลอรหันต์ ไม่น่าจะมีในโลก หรือในบาดาล หรือในจักรวาล หรือในเทวโลก หรือ ในอเทว โลก พระอรหันต์ คือผู้คลายตัณหาไม่ติดอยู่กับความเพลิดเพลินที่มีอยู่ในส่วนเบื้องต้น กำหนดไม่ได้ในส่วนท่ามกลางพระอรหันต์นั้นมิได้มุ่งหวังถึงตัณหาและทิวฐิ ในส่วนเบื้องปลาย จากการละ ละสังโยชน์ได้ 10 พระอรหันต์ มี 5 ระดับได้แก่ 1) ปัญญาวิมุต; 2) อุภโตภาควิมุต; 3) เตรีชชะ 3; 4) ฉฬภิญโญ 6; และ 5) ปฏิสัมภิทัปปัตตะ 4

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สำนักพระพุทธศาสนา วัดต่าง ๆ สำนักธรรมต่าง ๆ สถาบันต่าง ๆ และองค์กรต่างๆควรเสนอนายให้พนักงานทุกรายตั้งใจมั่นที่จะส่งเสริมให้เกิดพนักงานที่เป็นอริยะบุคคลแบบธรรมชาติและแบบธรรมดาหากองค์กรมีแต่อริยะบุคคล หรือ คนดี คนที่มีธรรม และคนที่มีจริยธรรม องค์กรดังกล่าวจะไม่ล้มละลายหรือล้มหายตายจากไปจากวงจรที่ตนกำลังดำเนินกิจการอย่างแน่นอน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ควรมีการศึกษาการละ การละสักกายทิวฐิ, วิจิจจฉา และ สิ้นพัตปรามาส อันจะนำไปสู่การเป็นอริยะบุคคลระดับโสตาบัน และจะสร้างคุณประโยชน์ให้องค์กรได้อย่างไร และในระดับใด
- 2) ควรมีการศึกษาการละ รากะ โทสะ โมหะ เหลือบางเบา อันจะนำไปสู่การเป็นอริยะบุคคลระดับสกทาคามี และจะสร้างคุณประโยชน์ให้องค์กรได้อย่างไร และในระดับใด
- 3) การบำเพ็ญศีลและสมาธิบริบูรณ์จะช่วยให้มนุษย์เราใจสงบดังอนาคตามีได้จริงหรือในขณะที่ยังต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่บีบบังคับจากการเมืองที่มีนักการเมืองส่วนใหญ่ไม่ต้องมีจริยธรรม นักเศรษฐกิจที่กอบโกง (minimize cost; maximize gains) สังคมที่หันเหจากกศีลธรรมและจริยธรรม (moral and ethical diverters and traitors)

References

- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *The Thai Tipitaka, Mahachulalongkornrajavidyalaya Edition*. Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press.
- Mahamakutraajavidyalaya University. (2001). *The Tipitaka and Translated Commentaries, Mahamakutraajavidyalaya Edition*. Mahamakutraajavidyalaya University Press.
- Phra Boonsiri, M. & Viroj, K. (2022). The Practice of Perfections and the Attainment of Dhamma of Phra Mekhiya Thera. *MCU Journal of Interdisciplinary Studies in Humanities and Social Sciences*, 5(1), 309–317.
- Phra Dhammapitaka (P.A. Payutto). (1997). *Cultivating Wisdom for the Future of Humanity*. 7th Edition. Sahathammika Co., Ltd.
- Phra Jaroenphong, W., Sainamphueng, R., Wanchai, K. (2023). Yoniso Manasikara as a Tool for Managing Internal Human Conflict. *Sangkhomkham Graduate Journal*, 8(2), 423–441.
- Phra Kanin Sodaro (Mueangkoet). (2014). *A Study of the Development of Wisdom for the Attainment of Enlightenment in Theravada Buddhism* [Master's Thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].
- Phra Maha Somchai, S. (2013). *A Study of the Attainment of Enlightenment of Phra Culapanthaka Thera* [Master's Thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].
- Phra Phavanapisalmethee, W. (2015). *Vipassana Meditation*. Prayoon Sarn Thai Printing Ltd. Partnership.
- Phrapipat, S. (2015). *A Study of the Attainment of Enlightenment through Wisdom Liberation in Theravada Buddhist Scriptures* [Master's Thesis, Mahachulalongkornrajavidyalaya University].
- Sutath, P. (2024). The Attainment of Dhamma by Laypeople in Buddhism: The Vipassana Center at Wat Phra That Sri Mongkhon, Mae Tha District, Lampang. *Therasrimongkhon Journal of Buddhist Studies*, 3(1), 60–73.